

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 28/2 (Aralık / December 2023), 219-231

Nicolas Malebranche'ın Okasyonizmde İnsan Özgürlüğü Human Freedom in Nicolas Malebranche's Occasionalism

Emine GÖREN BAYAM

Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı
Asist. Prof., Dicle University, Faculty of Theology, Department of Philosophy of
Religion, Diyarbakır /Türkiye
eminegoren@gmail.com ORCID: 0000-0003-2464-1008

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 18 Eylül/September 2023 Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Kasım/November 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2023 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as

Gören Bayam, Emine. "Nicolas Malebranche'ın Okasyonizmde İnsan Özgürlüğü". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (Aralık 2023), 219-231.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1362670

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Emine Gören Bayam).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Human Freedom in Nicolas Malebranche's Occasionalism

Abstract: This article is about how human freedom is understood in the philosophy of Nicolas Malebranche. According to Malebranche, the most important proponent of occasionalism in the modern period, God is the sole and real cause of the universe and all its functioning. In addition, according to him, people are free and responsible for their own actions. In this case, what it means for man to be free in this vision where God is the only reason for everything needs to be explained. While Malebranche's basic views on occasionalism and human freedom are included in many of his works, these views are especially found in his famous six-volume book titled *The Search after Truth* and in the book of explanations he wrote for this book, *Elucidations of the Search after Truth*. In the article, the subject is discussed through Malebranche's basic texts. Firstly, the relationship between the human soul and God has been tried to be explained in order to explain Malebranche's understanding of freedom. At this point Malebranche; unlike the Aristotelian thinkers of the Middle Ages, seems to follow an Augustinian line. In this line, the human soul is towards God and in need of His light. Secondly, what freedom means according to him is examined. In Malebranche, it is seen that freedom is the power of man, who is naturally inclined towards the general good, that is, God, to stop his tendency towards this general good in worldly special goods, or to not consent to this and to move towards the better with attention and research. This view emerges on the basis of Malebranche's view of vision in God and the distinction between soul and body. In other words, since human beings are incomplete and limited in their knowledge, they may sometimes not go towards what they really need to reach and may accept any worldly good as true good for themselves. Or since this good is not the general good and will never satisfy him, he may not consent to it and seek out the general good. Freedom is precisely the power either to stop at the particular good or to pay attention and search beyond it. Then, how this power was reconciled with Malebranche's occasionalism was discussed and three prominent issues were examined. Firstly, Malebranche claimed that man has no causal contribution to the tendency towards general or particular goods, and that this occurs only with the influence of God. Secondly, although it seems that a power is attributed to humans in freedom, it can be said that this power is not a positive action that brings about any change. Third, there is the claim that since God is the only true cause, attention and investigation are not a cause of human knowledge but only an occasional, intermediary cause. With these claims, it has been seen that Malebranche associates freedom with sin because he treats it as a stop, that man cannot make any changes, and therefore he evaluates freedom as only the power to want, not the power to act. As a result, it can be said that it is debatable whether a power that does not cause any action or change, but only the desire to consent or not, can be called freedom. In this regard, Malebranche has moved freedom to a negative or incomplete place. Although this study specifically discusses the nature of freedom and its relationship with God through Malebranche's philosophy, it is aimed to contribute to studies on the nature of freedom. It has been seen that further studies on freedom of action and desire can be carried out, especially in the fields of religion and moral philosophy.

Keywords: Philosophy of Religion, Malebranche, Human Freedom, Occasionalism, Consent, Attention.

Nicolas Malebranche'in Okasyonalizminde İnsan Özgürlüğü

Öz: Bu makale, Nicolas Malebranche'in felsefesinde insan özgürlüğünün nasıl anlaşıldığıyla ilgilidir. Modern dönemde okasyonalizmin en önemli savunucusu olan Malebranche'a göre Tanrı evrenin ve evrendeki bütün işleyişin tek ve gerçek sebebidir. Bunun yanında ona göre insan kendi eylemlerinden sorumlu olarak da özgürdür. Bu durumda her şeyin tek sebebinin Tanrı olduğu bu tasavvurda insanın özgür olmasının ne demek olduğu izaha muhtaçtır. Malebranche'in okasyonalizm ve insan özgürlüğü ile ilgili temel görüşleri onun birçok eserinde yer alırken bu görüşler özellikle meşhur *Hakikatin Araştırılması* adlı altı ciltlik kitabı ile bu kitaba yazdığı açıklama kitabı olan *Elucidations of the Search after*

Truth kitabında bulunur. Makalede konu, Malebranche'in temel metinleri üzerinden ele alınmıştır. İlk olarak Malebranche'in özgürlük anlayışını açıklayabilmek için insan ruhunun Tanrı ile ilişkisi irdelenmiştir. Bu noktada Malebranche'in, Aristotelesçi Orta Çağ düşünürlerinden farklı olarak Augustinusçu bir çizgiyi takip ettiği görülür. Bu çizgide insan ruhu Tanrı'ya yönelmiştir ve onun ışığına muhtaçtır. İkinci olarak ona göre özgürlüğün ne olduğu incelenmiştir. Malebranche'da insan doğal olarak genel iyiye yani Tanrı'ya doğru bir eğilim içindedir. İnsanın bu genel iyiye doğru olan eğilimini dünyevi özel iyilerde durdurma gücü ya da buna rıza göstermeyip dikkat ve araştırmayla daha iyiye doğru gitme gücü vardır. Bu güce özgürlük denilmektedir. Bu özgürlük görüşü Malebranche'in Tanrı'da görme görüşü ve ruh beden ayrımı ile ilgili bir zeminde ortaya çıkmaktadır. Yani insan, bilgisi konusunda eksik ve sınırlı bir varlık olduğu için asıl varması gereken şeye doğru bazen gitmeyip herhangi bir dünyevi iyiyi kendisi için asıl iyi olarak kabul edebilir. Ya da bu iyi, genel iyi olmadığı için onu asla tatmin etmeyeceğinden ona rıza göstermeyip genel iyiyi araştırabilir. Özgürlük tam olarak ya özel iyide durma ya da daha ötesine dikkat edip araştırma gücüdür. Daha sonra bu gücün, Malebranche'in okasyonalizmiyle nasıl bağdaştırıldığı ele alınmış bu konuda öne çıkan üç husus irdelenmiştir: Birinci husus Malebranche'in genel ya da özel iyilere doğru olan eğiliminde insanın nedensel bir katkısı olmadığını bunun sadece Tanrı'nın etkisiyle oluştuğunu iddia etmesidir. İkinci husus her ne kadar özgürlükte insana bir güç atfediliyor gibi görünse de bu gücün herhangi bir değişiklik meydana getiren pozitif bir eylem olmamasıdır. Üçüncü olarak da tek gerçek sebep Tanrı olduğu için dikkat ve araştırmanın insan bilgisinin bir sebebi değil sadece aracı bir sebebi olduğu iddiasıdır. Bu bağlamda Malebranche'in özgürlüğü bir durma olarak ele aldığı için günahla ilişkilendirdiği, insanın herhangi bir değişiklik yapamadığı ve bu nedenle özgürlüğün eyleme gücü değil sadece isteme gücü şeklinde değerlendirdiği görülmektedir. Sonuç olarak herhangi bir eyleme ya da değişikliğe sebep olmayan sadece rıza gösterme ya da göstermeme isteği şeklindeki bir güce, özgürlük denilip denilemeyeceğinin tartışılması olduğu söylenebilir. Malebranche bu konuda özgürlüğü olumsuz ya da eksik bir yere taşımıştır. Bu çalışmada spesifik olarak Malebranche'in felsefesi üzerinden özgürlüğün doğası ve onun Tanrı ile ilişkisi ele alınmış olmakla birlikte özgürlüğün doğası ile ilgili çalışmalara bir katkı sunmak amaçlanmıştır. Özellikle bu konuda din ve ahlak felsefesi alanlarında eyleme ve isteme özgürlüğü ile ilgili daha ileri düzeyde çalışmaların yapılabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Malebranche, İnsan Özgürlüğü, Okasyonalizm, Rıza, Dikkat.

Giriş

Bu makale, Batı düşüncesinde okasyonalizm denildiğinde akla ilk gelen isim olan Nicolas Malebranche'in (1638-1715) felsefesinde insan özgürlüğünün nasıl anlaşıldığıyla ilgilidir. Türkçede "vesilecilik" de denilen okasyonalizm, evrendeki bütün işleyişin tek gerçek sebebi olarak Tanrı'yı kabul eden bir ilahi nedensellik teorisi. Malebranche, *Hakikatin Araştırılması* kitabının VI. cildinde "hakiki yalnız bir tek Tanrı var olduğu için hakiki bir tek nedenin var olduğunu her şeyin mahiyet ve kuvvetinin Tanrı'nın iradesinden başka bir şey olmadığını bütün tabii nedenlerin hiç de hakiki nedenler olmayıp sadece vesile [occasional] nedenler olduklarını"¹ söyleyerek okasyonalizmin bir tür tanımını yapar. İnsanın, kendi eylemlerinin gerçek sebebi değil, ancak aracı sebebi olabildiği böyle bir evren tasavvurunda, ortaya çıkan her sonucun tek sebebi Tanrı'dır. Evrende meydana gelen her şeyin tek sebebi Tanrı ise insanın gerçek anlamda özgür olup olmayacağı, Malebranche'in savunduğu katı okasyonalizm ile insanın özgür iradeye sahip oluşunun bağdaşır bağdaşmayacağı gibi soru(n)lar ortaya çıkmaktadır. Bu sorular çerçevesinde probleme nasıl bir çözüm sunulduğunun incelendiği bu çalışmada temel amaç, okasyonalist bir tasavvurda insanın ne kadar özgür olabildiğinin bir örneğini Malebranche üzerinden göstermek ve bu özgürlüğün gerçek bir özgürlük olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğini ortaya koymaktır.

¹ Nicolas Malebranche, *Hakikatin Araştırılması VI*, çev. Miraç Katırcıoğlu (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990), 95.

Malebranche, Kartezyen felsefenin önemli isimlerinden biridir. Felsefesi, temelde R. Descartes'a dayanır. Hatta A. Pyle'in söylediği üzere onun altı ciltlik *Hakikatin Araştırılması* adlı eseri, Descartes'ın *Metafizik Üzerine Düşünceler* kitabındaki "4. Düşünce"nin genişletilmiş bir yorumu gibidir.² Anılan eserinde Malebranche'in, Kartezyen felsefe ile Augustinusçuluğu birleştirdiği ve Aristotelesçi skolastiklere karşı sert eleştiriler yönelttiği görülür. Bu konuda skolastik filozofları kastederek "Aristoteles'e Musa'yı, Puta tapan bir filozofun herhangi zavallı bir yorumcusuna Augustinus'u üstün tutmaları gereken Hristiyan filozoflara" şaşırdığını ifade eder.³ Kartezyen felsefenin ruh-beden anlayışı ile Augustinus'un Hristiyanlığı ve tanrı tasavvuru, Malebranche'in felsefesinin iki önemli kaynağıdır.

Malebranche'in insan özgürlüğü anlayışı onun temel metinlerinde ele aldığı önemli konulardan biridir. Özellikle bu konuda *Hakikatin Araştırılması*'nın I. ve III. cildi ile *Hakikatin Araştırılması*'na açıklama olarak yazdığı *Elucidations of the Search after Truth* kitabının "Elucidation One (Birinci Açıklama)"⁴ bölümü, insan özgürlüğüyle ilgili temel metinlerdir. Ayrıca *Treatise on Nature and Grace*⁵ ile *Metafizik ve Din Üzerine Konuşmalar* kitapları da bu konuda önemli kaynaklardır. Bu çalışmada Malebranche'in insan özgürlüğüne dair görüşleri özellikle bu eserler çerçevesinde ele alınıp incelenecektir. Bu eserlerde ortaya çıkan en önemli şey Malebranche felsefesinin; okasyonizm, Tanrı'da görme (*vision in God*) ve Kartezyen ruh beden ayrımı şeklinde üç temel dayanağının olduğudur. İnsan özgürlüğü de bu üç görüşle doğrudan ilişkilidir. Çalışmamızın birinci bölümünde Malebranche'in insan özgürlüğünü nasıl anladığını ortaya koyabilmek için filozofun insanın doğasına ve insanla ilişkisi bağlamında Tanrı'ya dair söylemleri ele alınacaktır. Daha sonra ikinci bölümde insan ruhunun ne olduğu; irade, özgürlük, güç gibi kavramlar çerçevesinde incelenecek ve son bölümde de okasyonist bir dünya tasavvurunda insanın seçimlerinin sebebi olarak özgür olmasının ne anlama geldiği açıklanmaya çalışılacaktır.

1. İnsan Ruhunu ve Tanrı

Skolastik felsefe, ruh ve beden hakkında Aristotelesçi bir çizgiyi takip ederek ruhu, bedeninin sureti olarak görmüştür. Bu da madde ve suretin ilişkisi düşünüldüğünde ruh ile beden arasında karşılıklı bir ilişki olduğu anlamına gelir. Malebranche, ruhun bedenle olan bu Aristotelesçi ilişkisi yerine Augustinus'un ruh anlayışını koyar. Bu anlayışta ruh, "Tanrı misalinde ve onun misali için yapılmış... Tanrı'yla çok daha beriden ve çok daha temelli olarak birleşmiştir."⁶ Ruhun bedenle olan ilişkisi doğal ancak zorunlu değilken ruhun Tanrı'yla olan ilişkisi ise doğal ve zorunludur. Fakat 'ilk günah' ve 'düşüş' ile ruhun Tanrı ile olan ilişkisi zayıflamış, bedenle olan ilişkisi ise güçlenmiştir. Öyle ki insan, kendisini oluşturan bu iki bölümün yani ruh ve bedeninin bir ve aynı şey olduğunu zanneder hale gelmiştir.⁷ İnsan, Tanrı'nın benzeri olarak yaratılmışken ilk günah yüzünden bu benzerlik silinmiştir.⁸ Oysaki insanın gerçek doğası Tanrı ile birleşmeye meyillidir. Çünkü Tanrı her şeyi kendisi için yaratmıştır.

İnsan ruhunun yaratılışının Tanrı ile olan bu ilişkisi göz önüne alındığında "Tanrı her şeyi kendisi için yaratır" ifadesi, Malebranche'in metafiziğinde bir ilke olarak görülebilir. Bu ilke, onun varlık ve insan özgürlüğü anlayışında hatta Tanrı'da görme öğretisi düşünüldüğünde bilgi felsefesinde de temel bir rol oynar. Tanrı'nın her şeyi kendisi için yaratması, insan kalbinin ona doğru hareket etmesi ve onu sevmesi için var edildiği anlamına gelir.⁹ Bu durum insanın gerçek varlık amacını da belirler.

² Andrew Pyle, *Malebranche* (London and New York: Routledge, 2003), 215.

³ Nicolas Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, çev. Miraç Katircioğlu (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1947), 24, Önsöz. E. Gilson, "puta tapan bir filozofun herhangi zavallı bir yorumcusu" ile İbn Rüşd'ü kastettiğini söyler. Etienne Gilson, *Orta Çağ Felsefesinin Ruhunu*, çev. Şamil Öçal (İstanbul: Açılım Kitap, 2003), 40. Aristotelesçilik eleştirisi için ayrıca bkz. Nicolas Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, çev. Miraç Katircioğlu (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1950), 33.

⁴ Nicolas Malebranche, *Elucidations of the Search after Truth*, çev. Thomas M. Lennon (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 547-558.

⁵ Nicolas Malebranche, *Treatise on Nature and Grace*, çev. Patrick Riley (Oxford: Clarendon Press, 1992).

⁶ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 24-25, önsöz.

⁷ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 25, önsöz.

⁸ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 106-107.

⁹ Malebranche, *Elucidations*, 547; Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 25; Susan Peppers-Bates, *Nicolas Malebranche: Freedom in an Occasionalist World* (New York: Continuum, 2009), 20.

Malebranche'a göre insanın bu dünyadaki şeylerle ilgilenmesinin, yapıp etmelerinin tek bir sebebi vardır. O da "hakikati ve iyiliği anlamak ve bulmak"tır.¹⁰ Bu düşünce bizi Malebranche'da "genel iyi" kavramına götürür.

Malebranche, *genel iyi* ile ruhun, Tanrı ile birleşmesine işaret eder. Tanrı, insanı kendisi için ve kendisine doğru bir meyille yarattığı için insanın bütün istekleri, hazları, arzuları temelde bu genel iyiye doğrudur. İlk günden önce Âdem peygamber bu genel iyiye doğru tam ve dolu bir haz ve istek içerisindeydi. Bir nevi "Tanrı ona kendisini tattırıyordu".¹¹ Ancak düşünce birlikte insanlar artık bu tür şeyleri duymaz olmuştur. Malebranche'a göre bu, ancak İsa Mesih ile tekrar mümkün olabilir.

Malebranche'ın sevgi, ilk günah, düşünüş ve İsa Mesih ile ruhun tekrar Tanrı'ya kavuşabilmesi şeklindeki ifadeleri, onun bu konuda Hristiyan inançlarına nasıl dayandığını da gösterir. Onun genel iyiye varabilme görüşü, Hristiyan inançlarına dayalı Augustinus'un felsefesinde Tanrı'ya varma yöntemiyle oldukça benzerdir. Augustinus, *İtiraflar*'da Tanrı'nın ışığı olmasaydı Tanrı'ya varılamayacağını ve huzurun bulunamayacağını ifade eder.¹² Yeni Ahit'te¹³ de ifade edilen bu ışık kavramını, Malebranche da aynı bu şekilde genel iyiye, Tanrı'ya varma ve bilgiye erişebilme konularında önemli bir yere oturtur ve "yalnız Tanrı bizim ışığımızdır ve saadetimizin nedenidir" der.¹⁴ O, bu ışık olmazsa hiçbir şeyin bilinemeyeceğini şu şekilde belirtir: "Tanrı'nın özünden başka öz olarak anlaşılır hiçbir öz bulunmadığına ve O'nun ışığı olmadan hiçbir şeyin apaçık olarak sezilip anlaşılmadığına... inanıyorum".¹⁵ Yani insan, Malebranche'a göre Tanrı'nın ona göstereceği ışık ile gerçek amacı olan Tanrı'ya varabilecektir.

İnsan ruhunun Tanrı ile ilişkisi, görüldüğü üzere onun Tanrı'ya yakınlığıyla ilgilidir. İnsanın hakikate olan bu meyli onun mutluluğu ile de ilişkilidir. Malebranche'a göre insan genel iyiye, mutlu olmak için varmak ister. Bu, bütün insanlarda en doğal eğilimdir. Doğal eğilim sevgiyedir ve mutlu olmayadır.¹⁶ Maddedeki bütün hareketlerin sebebi olan Tanrı, aynı zamanda ruhun bütün eğilimlerinin de sebebidir. Tıpkı maddenin doğal hareketinin düz çizgide ilerleme olması gibi ruh da doğal eğilimi içerisinde genel iyiye, Tanrı'ya, mutlu olmaya doğru gider.¹⁷ Bu eğilim insanda doğal veya fitrî olduğu için kişi istese de onu yok edemeyecektir. İnanmayanlar, günahkâr insanlar bile aslında Tanrı'ya doğru bir eğilim içindedir. İnsanların hepsi, bütün ruhlar Tanrı'ya yönelik bu şekilde tabii bir sevgi duyarlar. Bunun sebebi, evrensel, sonsuz ve yüce iyiliğin yalnız Tanrı olmasıdır. Bu nedenle bütün ruhlar mutlu olmayı ve yüce iyiliği elde etmeyi gönülden isterler ve bunu herhangi bir zorlanma olmadan doğal bir şekilde yaparlar.¹⁸ Bu konuda Malebranche, "Tanrı'dan uzaklaşsalar bile bütün günahkârlar O'ndan aldıkları izlenimle ona yönelirler. Onlar iyi severler, çünkü sevmek hiçbir vakit kötü olarak yapılamaz, çünkü sevdiren Tanrı'dır" der.¹⁹ Bizim bunu bilmemiz de Tanrı'ya bağlıdır. Malebranche, hiç görmemiş olmasına rağmen Çinlilerin ya da Tatarların da böyle bir doğal eğilime sahip olduğunu bildiğini ve bunun iç duyumla bilinmesinin mümkün olmadığını çünkü iç duyumunun sadece kendisine ait bir mutluluğu ona bildireceğini söyler. Bütün bu bilgiler ancak Tanrı'nın bizdeki etkisiyle mümkün olabilir.²⁰

¹⁰ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 148.

¹¹ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 44.

¹² Augustinus, *İtiraflar*, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2010), 450.

¹³ "Kutsal Kitap" (Erişim 22 Haziran 2023), Ef. 5:8-10. "Bir zamanlar karanlıktınız, ama şimdi Rab'de ışıksınız. Işık çocukları olarak yaşayın. Çünkü ışığın meyvesi her iyilikte, doğrulukta ve gerçekte görülür."

¹⁴ Nicolas Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, çev. Bedia Akarsu (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990), 155.

¹⁵ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 60. Tanrı'dan gelen ışık için ayrıca bkz. Malebranche, *Treatise on Nature and Grace*, 152-155.

¹⁶ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 13.

¹⁷ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 11.

¹⁸ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 42-43.

¹⁹ Nicolas Malebranche, *Hakikatin Araştırılması IV-V*, çev. Miraç Katırcıoğlu (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1950), 9.

²⁰ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması IV-V*, 288-289.

Malebranche'ın çizdiği bu çerçevede insan ruhunun Tanrı ile ontolojik bir bağı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Tanrı'nın her şeyi kendisi için yaratması, genel iyi, insan ruhunun doğal eğilimi gibi kavramların öne çıktığı görülür. Özetle şöyle ifade edilebilir: Tanrı'nın her şeyi kendisi için yaratması ve kendisinin de gerçek iyi olması nedeniyle, bütün insanlar ona yönelik doğal bir eğilim içerisindeyler. İnsan bu eğilimden kendini alamaz. Bu, insan için bir nevi ontolojik zorunluluktur. Bu ontolojik zorunluluğun sebebi insanın eksik doğasıdır. Malebranche'a göre insan zihni sonlu ve sınırlı olduğu için sonsuzu ve mutlağı kavrayamaz. O, varlığı olduğu gibi değil, kendisine görüldüğü gibi yani zihnindeki kavramlarla kavrayabilir.²¹ Bu nokta Malebranche'ın ontolojisinin epistemolojisiyle çakıştığı yerdur. Bu nedenle Malebranche'ın insan özgürlüğü anlayışı, onun insanın nasıl bildiğiyle ilgili epistemolojik teorisi olan 'Tanrı'da görme' görüşü ile de ilişkilidir. Bunun yanında Kartezyen ruh-beden anlayışı ve okasyonalist tanrı tasavvuru da onun insan özgürlüğü anlayışıyla doğrudan bağlantılıdır. Bütün bu bağlantıları daha net bir şekilde görebilmek için Malebranche'da insan ruhunun niteliklerini ve insan ruhunun özgürlüğünün ne olduğunu tam olarak ortaya koymak gerekmektedir.

2. İnsan Ruhu ve Özgürlük

Malebranche'a göre bütün ruhlar Tanrı'ya yani genel iyiye doğru bir eğilim içindedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi maddeyi dışarıdan etkileyen bir güç yoksa nasıl düz olarak hareket ediyorsa insanı etkileyen bir şey yoksa da insan Tanrı'ya, genel iyiye doğru hareket eder. Ancak harici bir gücün maddenin hareket istikametini etkilemesi gibi insan ruhunu etkileyen bazı faktörler ya da ruhun bedenle birleşmesinden kaynaklı bazı hususlar da onun, Tanrı'ya ve genel iyiye olan doğal eğilimini etkilemektedir. Bu durumda insan ruhunun ne gibi özellikleri ya da eksiklikleri vardır ki bu doğal eğilimine rağmen Tanrı'ya varamamaktadır? Bu konuyu anlayabilmek için öncelikle Malebranche'a göre insan bilgisinin eksikliği meselesini izah etmek gerekecektir. Onun bilgi teorisi kendi başına başka bir çalışmanın konusu olabilecek genişliktedir ancak burada insan ruhunun eksikliği bağlamında ele alınacaktır.

Malebranche'a göre insan zihninin sınırlı olduğu ve sonsuzluğu kavrayamadığı herkes tarafından tecrübe edilen apaçık bir gerçekliktir.²² Ona göre nasıl maddenin bir sınırı varsa zihnin de bir sınırı vardır, bir balmumu parçası bir anda yüzlerce şekle giremeyeceği gibi insan da aynı anda bir sürü şeyi düşünemez.²³ Bunun yanında madde uzamlı ruh da uzamsız olduğu için insan ruhu maddi olan şeyleri de tam algılayamaz.²⁴ Söz konusu sınırlılıklar dolayısıyla her şeyin bilgisine erişemeyen ruhun bilme faaliyetine bakılacak olursa Malebranche'a göre şeyler doğrudan ve kendiliğinden kavranamazlar. Onlar sadece zihindeki fikirler (ideler ya da kavramlar) aracılığıyla kavranırlar. Bu ise şeylerin olduğu gibi değil, onlara dair sahip olduğumuz zihinsel tasarımlar aracılığıyla bilinmesi anlamına gelir. Ne var ki nesnelere kendisi de bize bu tasarımları vermez.²⁵ Aynı zamanda bizimle nesnelere arasında herhangi bir nedensel ilişki de yoktur. Çünkü Kartezyen felsefedeki ruh ve beden ayrımı Malebranche'ın bu konudaki düşüncelerini ciddi anlamda etkilemektedir. Kartezyen felsefede zihin ve beden, aralarında ontolojik bir ilişki olmayan iki farklı gerçeklik alanı olduğuna göre burada şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır: Zihin kendisinden tamamen bağımsız olan şeylerin bilgisine nasıl ulaşır? İşte burası Malebranche'ın felsefesinin özgünlüğünün açığa çıktığı noktadır. Çünkü ona göre şeylere dair zihnimizdeki tasarımlar/kavramlar bize Tanrı tarafından verilmiştir. Yani biz şeyleri aslında, Tanrı sayesinde Tanrı'da görmekte ve bilmekteyiz.²⁶ Bu da zihinlerin Tanrı ile bağıını tam olarak ortaya koyar.

²¹ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 18-91.

²² Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 18-19.

²³ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 31.

²⁴ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 61-62.

²⁵ Bu konuda ayrıca bkz. Peppers-Bates, *Malebranche*, 11-14.

²⁶ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 60-87.

Onun meşhur ifadesine göre “cisimlerin yeri uzaylar olduğu gibi zihinlerin yerinin de Tanrı olduğu söylenebilir.”²⁷

Buraya kadar anlaşıldığı üzere Malebranche’a göre insan kendi bilgisinin bile sebebi değildir. Ona göre bir şeyin sebebi olabilmek için onu bütünüyle bilmek gerekir.²⁸ Bu durumda Tanrı’ya doğal eğilimi olan, zihnindeki kavramları sadece Tanrı’da gören ve bilen, eksikliği ve sınırlılığı ile sonsuzluğu ve madde ile yakın ilişkisinden dolayı soyut hakikatleri kavrayamayan²⁹ bir insan tasavvuru ortaya çıkmaktadır.³⁰ Bu tasavvurun içinde insan özgürlüğünün ve iradesinin nerede durduğunun açıklanması zor gibi görünür. Ancak Malebranche yine de bir açıklama çabası içine girer ve geliştirmiş olduğu okasyonalizmle insan özgürlüğünü olumlamaya çalışır.

Malebranche’a göre insanın özgür olduğunu anlayabilmenin üç yolu vardır: Akıl, din ve iç duyum. O, aklın, özgürlüğün inkâr edilmesi hatasının korkunç sonuçlar içerdiğini kavrayabileceğini düşünür. Eğer özgürlük inkâr edilirse böyle bir hata dini ve ahlaki olan her şeyi bozar, “insan adaletini bozduğu gibi ilahi olanı da bozar”.³¹ Çünkü bu durumda Tanrı, günahın faili olur ve bundan hem din hem de ahlak zarar görür. Dolayısıyla hem dini hem de ahlaki gerekçelerle insanın özgür olduğu kabul edilmelidir. Bunun yanında insan, özgür olduğunu iç duyumla bilir ve bütün insanlar bunu hisseder. Kişi kendisini özgür olduğuna ikna etmek için öncelikle bu iç duyuma başvurmalıdır. Bilişsel bir şey olarak kabul edilen bu iç duyum, herkesin kendi zihninin varlığına ve icralarına özel olarak ulaştığı bir yoldur.³² Herkes bu yola başvurduğunda içinde özgür olduğuna dair olan o duyumu hissedecektir. Bu açıklamalarla beraber özgürlüğün akıl, din ve iç duyum yoluyla bilinebileceği ortaya konulduktan sonra söz konusu söylemin Malebranche’daki açılımlarına değinmekte fayda olacağı kanaatindeyiz.

2.1. İrade ve Özgürlük

Malebranche, insan iradesinin ve özgürlüğünün ne olduğunu *Hakikatin Araştırılması* eserinin birinci cildinde şöyle tanımlar:

“İRRADE sözüyle, ya da ruhun farklı iyilikleri sevme kapasitesi ile, *belirlenmiş ve genel iyiye doğru bizi alıp götürülen doğal bir dürtü ya da etki ve izlenimi anlatmak iddiasındayım; ÖZGÜRLÜK ile de ruhumuzun bu etkiyi hoşumuza giden şeylere çevirmek için sahip olduğu güçten başka bir şeyi kastetmiyorum, [bu güçle]doğal yönelimlerimiz özel bir nesnede son bulur, bu yönelimler o zamana kadar belirsiz ve belirlenmemiş bir şekilde evrensel ya da genel iyiye, yani kendinde bütün iyileri tek başına içerdiği için genel iyi olan Tanrı’ya doğruyd.*”³³

Malebranche’ın bu tanımına yakından bakıldığında ilk olarak iradenin genel iyiye doğru doğal bir dürtü olduğu ikinci olarak da özgürlüğün bu dürtüyü özel bir nesneye –bu nesneye genel iyilik kavramının karşıtı olarak *özel iyilik* de denilir– yani özel bir iyiye çevirme gücü olduğu ortaya çıkar. Burada iradenin özgür olmayan hareketi ile iradenin kendisinin iyi olarak belirlediği nesneye doğru özgür olan hareketi arasında bir ayırım yapılır.³⁴ Özgür olmayan doğal harekete, dürtüye irade diyen Malebranche’a göre bu dürtü önüne geçilemez ve engellenemez bir şeydir. Bu dürtünün engellenemeyeceği onun bir şekilde galip geleceği anlamına gelir. Buna rağmen insan, bu dürtüyü

²⁷ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 92-93.

²⁸ Tam olarak bilemediğimiz şeyin sebebi de olamayız şeklinde ifade edilebilecek bu ilke, Malebranche’ın okasyonalizminin epistemik bir argümanı olarak ele alınır. Her şeyi tam olarak bilen yalnız Tanrı olduğu için her şeyin tek sebebi de Tanrı’dır. Bkz. Nazif Muhtaroglu, “Nicolas Malebranche”, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni: Yeniçağ Düşüncesi*, ed. Ahmet Erhan Şekerci - Bayram Ali Çetinkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 3/118-119.

²⁹ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 46-47.

³⁰Bu konuda ayrıca bkz. Muharrem Şahiner, *Malebranche’da Aranedencilik* (İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2006), 8-17.

³¹ Malebranche, *Elucidations*, 554.

³² Malebranche, *Elucidations*, 554-555; Elmar J. Kremer, “Malebranche on Human Freedom”, *The Cambridge Companion to Malebranche*, ed. Steven Nadler (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 194-195.

³³ Nicolas Malebranche, *The Search after Truth*, ed. Thomas M. Lennon - Paul J. Olscamp (Cambridge New York, 1997), 5. (İtalik ve büyük harfler metne aittir.) Bu tanım için ayrıca bkz. Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 12-13. Bu tanımın benzerleri Malebranche’in başka metinlerinde de yer alır. Bkz. Malebranche, *Hakikatin Araştırılması IV-V*, 8; Malebranche, *Treatise on Nature and Grace*, 170.

³⁴ Kremer, “Malebranche on Human Freedom”, 198.

başka yöne çevirebilecek bir güç olarak özgürlüğe sahiptir. Ancak engellenemez bir güce karşı özgür olmak ne demektir diye düşünüldüğünde Malebranche, bu meselenin insanların genel iyiyi arama konusunda başarısız olmalarından değil, daha ziyade kendilerini aldatmalarından kaynaklandığını ifade eder.³⁵ Buna göre bütün insanlar genel iyiyeye doğru doğal bir eğilim olarak iradeye sahip olsalar bile onlar, genel iyiyeye doğru giderken sonuna kadar bunun peşinden gitmek yerine bu dünyada gördükleri ve kendilerince iyi addettikleri bazı özel iyilerde yani bazı nesnelere dururlar. İnsanların haz ve arzuları bu nesnelere yani özel iyilerde durarak bunları kendileri için iyi olarak kabul eder. Malebranche'ın insan özgürlüğü olarak kabul ettiği şey de tam olarak budur: Genel iyiyeye doğru olan eğilimi özel iyide durdurma gücü.³⁶

Ancak bu güç, iradede olduğu gibi engellenemez, karşı konulamaz bir güç değildir.³⁷ Malebranche bütün insanlarda bu gücün eşit olarak mevcut olduğunu düşünür. Fakat statik bir yeti olmayan bu özgürlük, uygulanma şekli ve ilişkili olduğu nesnelere çeşitlenir. Bedenler farklı yapılarla sahip olduğu gibi zihinler de çeşitli hareketlere sahiptir. Bu nedenle özgürlük artabilen hatta mükemmelleşebilen bir yeti olarak kabul edilir.³⁸

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşıldığı üzere Malebranche'a göre özgürlük, Tanrı'ya doğru olan iradenin doğal eğilimini dünyevi özel bir iyiyeye doğru yöneltmek ve hatta orada durmaktır. Ancak ona göre genel iyiyeye olan eğilim doğal ve engellenemez olduğu için insan ruhu, haz ve arzularının kabul ettiği özel iyinin gerçek iyi olmadığını anlayabilecek bir potansiyele sahiptir. Bu nedenle bu dünyadaki hiçbir özel iyi, insanı tam olarak tatmin etmeyecektir.³⁹ İnsan her zaman *daha iyisine dikkat etmeye ve araştırmaya* ya da iyi olarak belirlediği *özel bir iyiyeye rıza göstermeye ya da göstermemeye* yetkindir. Dikkat, araştırma ve rıza, Malebranche'ın insan özgürlüğünü belirleyen anahtar kavramlardan bazılarıdır. Şimdi bu kavramların özgürlük meselesiyle olan ilişkilerini detaylandırabiliriz.

2.2. Özgürlük: Rıza ve Dikkat

Malebranche, insan özgürlüğünü genel iyiyeye doğru olan doğal eğilimin özel bir iyide durması şeklinde ifade ederken bu durma eyleminin zaman zaman yanlış bir yargıya ulaşmak şeklinde sonuçlanabileceğini de ifade eder. Şöyle ki gerçek mutluluğa erişmek için insanın Tanrı'ya erişmesi gerekirken insan bazen özel iyinin kendisi için yeterli olduğunu düşünebilir. Bu anlamda özgürlük bir tür yanılgı hatta günahkârlık içerebilir. Burada irade, yanlış bir şekilde iyinin ne olduğu hakkında karışık bir algılamaya düşer. En büyük iyilik olan Tanrı'ya doğru devam etmek yerine özel bir iyilikle birleşme sevgisinde durur. Bu durum Malebranche'a göre özgürce ve günahkârca olur. Başka bir şeyi özgürce sevmek ona göre günahın kendisidir.⁴⁰ O, özgürlüğün “yanılmalara düşmemiz ve bunların hepsinden çıkan acılara ve kötülöklere uğrayıp katlanmamız için” Tanrı'nın bize verdiği bir şey olduğunu ifade eder.⁴¹ Bu durumda özgürlük ya da Tanrı yerine özel iyide durma hatası insanın yanlış yargılarından kaynaklanır. Bu anlamda özgürlüğün sebebi bir yönüyle de insanın sınırlı bilgisidir. Bu sınırlı bilgi onun yanlış yargılarının da kaynağıdır ve bütün bunlar algılarının eksikliğindedir. Malebranche, bu görüşü bir cümlede şöyle ifade eder: “Yanılmalarımızın genel kaynağı, yargılarımızın algılarımızdan daha geniş olmasıdır.”⁴² Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi asıl eğilim genel iyiyeye doğru olduğu için insanın genel iyiyeye doğru giderken özel iyide durması şeklindeki yanılgısı engellenemez, vazgeçilemez bir şey değildir. İnsan her zaman bunun ötesine geçebilecek güce sahiptir.

Malebranche'ın verdiği bir örnekle konuyu somutlaştırırsak bir kişi bir rütbenin kendisine iyilik verebileceğini düşünür ve iradesi bunu ister. Aslında zihnine sürekli olarak gelen genel iyiyeye yönelik

³⁵ Bkz. Malebranche, *Treatise on Nature and Grace*, 169-170.

³⁶ Bu konuda bkz. Malebranche, *Elucidations*, 547-548.

³⁷ Malebranche, *Treatise on Nature and Grace*, 170-171.

³⁸ Peppers-Bates, *Malebranche*, 102.

³⁹ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 28; Pyle, *Malebranche*, 219; Peppers-Bates, *Malebranche*, 104.

⁴⁰ Peppers-Bates, *Malebranche*, 93; Kremer, “Malebranche on Human Freedom”, 203.

⁴¹ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 22-23.

⁴² Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 137.

izlenimler onu bu rütbeye doğru götürür. Çünkü iyilik istemenin temeli bu izlenimlerdir. Ancak bu rütbe, genel iyi olmadığı için ve zihin onu apaçık bir şekilde genel iyi olarak görmediği için genel iyiye doğru bizde olan bu izlenim, hiçbir zaman bir özel iyilikle tamamen durdurulamaz. Yani insan aslında hep genel iyiye doğru gider, genel iyi olmayan bazı özel iyilikler istenilen iyilik zannedilse de bunlar insanı asıl hedefe gitmede asla durduramaz. Zihin her zaman daha iyiye doğru gitme eğilimindedir. Bu özel iyiliği sevme ya da sevmeme yani ona rıza gösterme ya da göstermeme konusunda özgürdür. Bu rıza gösterme ya da göstermeme durumu da kişinin bu özel iyilik karşısında onun genel iyiliği kapsayıp kapsamadığı konusundaki yargısına bağlıdır. Kişinin iyilikleri karşılaştırıp bu konuda bir yargıya varabilme yetisi söz konusudur.⁴³ Bu yönüyle insan, özgürlüğüyle günahta kalmak zorunda değildir. O, her zaman Tanrı'ya varacak bir potansiyele sahiptir. Bu durumda özgürlük konusunda Malebranche felsefesinin rıza gösterme ya da rıza göstermeyip genel ve gerçek olan iyiyi araştırma ve dikkat etme hususları ortaya çıkmış olur. O, bu kavramları şöyle ifade eder:

“Özgürlüğümüzün prensibi şudur: Biz Tanrı için yaptığımız ve ona katıldığımız gibi her zaman bilfiil olarak düşündüğümüz şeylerdense gerçek iyi ve iyilikleri düşünebiliriz –biz her zaman rızamızı engelleyebilir ve ciddi bir şekilde sevdiğimiz iyinin gerçek iyi olup olmadığını araştırabiliriz.”⁴⁴

'*Elucidation One*'dan alıntılanan bu metin, Malebranche'da özgür olmanın tam olarak ne olduğunu daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarmış olur. İnsan ya özel bir iyiyi kendisi için gerçek iyi zannedip ona rıza gösterir ya da içinde bulunan bir güçle daha ötesinin araştırılabileceğini bilerek ona rıza göstermez. Gerçek özgürlük işte tam olarak budur. Özgürlüğün ve seçimin temel sebebi de insanın bilgisindeki eksikliklerdir. Çünkü kişi her ne kadar gerçek iyi konusunda doğal eğilime sahip olsa bile eksikliğinden dolayı gerçek iyinin ne olduğunu bilemeyebilir. Malebranche, insanın düşündüğü şeyi apaçık bilmesi durumunda özgür olamayacağını söyler ve şöyle devam eder:

“Ancak üzerinde düşündüğümüz konuda karanlık bir durum buldukça yahut meseleyi çözmeye zorunlu olan her şeyi arayıp ortaya çıkarmış olmaktan yana bize iyice güven gelmedikçe zor olan ve birçok münasebetleri kapsayan meselelerde sık sık olduğu gibi razı olmamak elimizdedir. Dolayısıyla anlıgın herhangi bir şeyle yeniden uğraşması için irade ona buyruk da verir.”⁴⁵

Bu metinde Malebranche, kişiye apaçık olmayan durumlarda kişinin buna razı olmayabileceğini böylelikle ifade etmiş olur. İnsan her zaman daha iyisini araştırıp ortaya çıkarmak ve bu konuda tam olarak tatmin olmak ister. Bu durumda ona göre insan anlığı pasiftir. O yargıya varamaz. Yargıya varan, rıza gösteren ya da rıza göstermeyip anlıktan bunu araştırmasını tekrar isteyen ise iradedir.⁴⁶ Bu iradenin özgür olduğu anlamına gelir. Kişi bu konuda isterse “akıl ışığını takip etmekte ya da modelitelerinin sahte ve aldatıcı parıltısıyla karanlıkta yürümekte özgürdür.”⁴⁷

İnsanın özel bir iyiyi rıza gösterip göstermemesi olarak özgürlük düşüncesi, işin içinde “başka bir şey yapabilme özgürlüğü (*indifference*)” olduğu anlamına gelir.⁴⁸ Başka bir şey yapabilmek, özgürlükte alternatif ihtimallerin olması demektir. Malebranche'ın düşüncesinde rıza kavramı doğrudan alternatif ihtimallerle ilişkilidir. Ona göre örneğin doğamızın bozulması gibi sebepler bizi gerçek sevgi olan Tanrı sevgisine karşı bile bilgisiz kılabilir. Böyle durumlarda insan, açık bir şekilde başka bir şey yapabilme özgürlüğünü duyar ve Tanrı'yı severken özgürlüğünü kullandığını içinde hisseder.⁴⁹ Aynı zamanda

⁴³ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 14-15.

⁴⁴ Malebranche, *Elucidations*, 548-549.

⁴⁵ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 18-19.

⁴⁶ Anlık ve iradenin ayrımı ve bunun madde üzerinden bir anlatımı için bkz. Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 5-7.

⁴⁷ Nicolas Malebranche, *Dialogues on Metaphysics and on Religion*, ed. Nicholas Jolley, çev. David Scott (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 82.

⁴⁸ *Indifference* kavramı modern felsefe metinlerde başka bir şey yapabilme yani eylemde bulunurken alternatif ihtimallerin olması anlamına gelmektedir. Bkz. Matthew Wurst, *Free Will in Malebranche and Leibniz* (United States: University of Toronto, Doktora, 2019). *Hakikatin Araştırılması'nın* Türkçe çevirisinde “ilgisizlik” şeklinde çevrildiği görülmüştür. Bu çeviriden kaynaklı metinde bazı anlama zorlukları oluşmuştur. Örneğin Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 22.

⁴⁹ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 19-20.

insanın iki şey karşısında hangisinin daha cazip olduğunu belirleme gücü vardır. İnsanın zihnine sunulmuş bir nesneyi daha çok istemenin bunun ona daha cazip gelmesinin sebebi de iradenin bir eylemi olan *dikkattir*. Dikkat, Malebranche’da rıza göstermeyi tamamlayan bir kavramdır. Zihne sunulmuş iki cezbedici şeyden birine ya da diğerine dikkat ederiz ve dikkatimizin sonuçlandığı şeye razı oluruz. “Gözlerimizin değişmeyen bakışı bu gözlerin gördüğü nesnelere için neyse zihnin dikkati de kendi konuları için odur” diyen Malebranche, dikkat ile zihnimizin anlamak istediğini ancak nasıl ki gözler her şeyi açık seçik olarak göremiyorsa zihinlerin dikkatinin her şeyi açık seçik olarak anlayamadığını ifade eder.⁵⁰ Bu durumda dikkat ve araştırma için neye rıza gösterileceği hakkında bir ilke var olabilir mi diye düşündüğümüzde Malebranche, bu konuda hatadan kaçınabilmek için iki kuralı şu şekilde ifade eder:

“Bilimi ilgilendiren birincisi şudur: ancak iyiden iyiye apaçık olarak doğru görünen ve bir iç sızısı duyulmadan ve usun gizli çıkışmalarıyla karşılaşılardan hayır denilemeyecek olan önermelere tüm olarak razı olmalıdır. ... ahlaki ilgilendiren ikincisi de şudur: hiç pişman olmadan sevelemeyen bir iyilik hiçbir vakit salt olarak sevilmemelidir. Bundan şu çıkar ki: salt olarak ve hiçbir münasebete dayanılmadan sevelebilen yalnız Tanrı’dır.”⁵¹

Bu pasajdan anlaşıldığı üzere Malebranche’a göre bilimsel yargılarda bir doğruya hükmetmekte nasıl içsel ve akli olarak bir tatmin gerekirse ahlaki olan şeylerde de böyle bir tatmin gerekir. Ancak sadece Tanrı hiç pişman olmadan sevebilecek olandır. Bu nedenle dikkat ve araştırmanın son bulacağı yer de burasıdır. Bununla birlikte ona göre dikkatin aslında insanın bütün bilgisinin aracı sebebi olduğu görünür. Malebranche’a göre dikkat; Tanrı’dan ışığı elde etmemizi sağlayan doğal bir duadır, çünkü kendisini gerçeğe adayan herkes, yaptıklarıyla orantılı bir şekilde onu keşfeder. Duamız kesintiye uğramasaydı, dikkatimiz dağılmıyaydı, ne istediğimizi bilebilseydik, alma konusunda asla başarısız olamazdık. Ancak dikkatimiz kesintiye uğramaktadır.⁵² Özgürlük her ne kadar herkeste aynı olsa da bedenlerin, zihinlerin ve ilişkilerin farklı olması dikkatin de kişilerde farklı olduğu anlamına gelir.⁵³ Bütün bunların sonucunda rızamızı askıya almanın, dikkatimizi odaklamayla bilgi edinmenin ve böylece içimizdeki ilahi olarak etkilenmiş genel sevgi kavramını takip etmenin ya da ondan sapmanın bize bağlı olduğu söylenebilir.⁵⁴

Buraya kadar açıklanmış olan insan özgürlüğü, rıza ve dikkat meseleleri Malebranche felsefesi için oldukça temel başka problemleri ortaya çıkarır. Örneğin Malebranche’ın okazyonalizmi düşünüldüğünde Tanrı her şeyin tek gerçek sebebidir. Ancak özgür olmak, rıza göstermek, dikkat etmek ve araştırmak insana bu durumlarda sebeplilik atfeder gibidir. Yukarıda verilen örnek üzerinden daha açık bir şekilde ifade edilirse kişi bir rütbeyi kendisi için iyi olarak seçip isteyebilir. Daha sonra o rütbenin mi ya da o rütbeden başka bir şeyin mi kendisi için daha iyi olduğunu araştırıp dikkatini odaklayabilir. Bunun sonucunda bunlardan birine rıza gösterebilir. Bu durumda ikisinden birini seçmek, rıza gösterip göstermemek, hangisinin daha iyi olduğunu araştırmak gibi eylemler insana atfedilmiş olur. Bütün bunlar da insanın kendi seçiminin sebebi olduğu anlamına gelebilir. Ancak bu durum Malebranche’ın, Tanrı’nın tek sebep olduğu okazyonalizmi ile bağdaşmaz gibidir. Aşağıda onun bu probleme nasıl bir çözüm sunduğu gösterilecektir.

3. Seçimlerinin Sebebi Olarak İnsan ve Okazyonalizm

Malebranche’ın özgürlük görüşünde; insan, Tanrı’ya doğru bir eğilim içindedir, bu eğilimi özel iyide durdurma gücüne sahiptir ve vardığı özel iyinin gerçek iyi olup olmadığını araştırabilir ve dikkat

⁵⁰ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 45.

⁵¹ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 23-24.

⁵² Malebranche, *Treatise on Nature and Grace*, 155.

⁵³ Malebranche, *Treatise on Nature and Grace*, 176.

⁵⁴ Bu konuda ayrıca bkz. Malebranche, *Treatise on Nature and Grace*, 172-173. Peppers-Bates, *Malebranche*, 98-99. Kremer, “Malebranche on Human Freedom”, 204-205; Hasan Katipoğlu, “Malebranche’in Okazyonalizm’inde Ahlak Meselesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1988), 32-33.

edebilir. Bu dikkat ve araştırma sonucunda ona rıza gösterebilir ya da göstermeyebilir. İnsana atfedilen bu güç eğer bir şeyleri etkileyip değiştirme gücü olarak anlaşılıyorsa bu durumun, onun okasyonalizmi ile nasıl bağdaştırılabileceği önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Malebranche; bir taraftan her şeyin tek sebebinin Tanrı olduğunu ve insanın kendi idelerinin bile sebebi olmadığını⁵⁵ iddia ederken diğer taraftan yönelim, rıza ve dikkatin insana atfedilebileceğini kabul etmektedir. Bu problemin Malebranche felsefesindeki çözümü için şu üç hususa dikkat edilebilir. Malebranche felsefesinde;

- (i) İster genel iyiye ister özel iyilere doğru olsun bizi yönlendiren etki, Tanrı'dandır.
- (ii) İnsanın bir özel iyiye rıza gösterme ya da göstermeme gücü pozitif bir güç değildir.
- (iii) Dikkat ve araştırma, elde edilen bilginin gerçek değer aracı (okasyonel) sebepleridir.

Bunlar sırasıyla şöyle ele alınabilir:

Malebranche'da (i) ister genel iyiye ister özel iyilere doğru olsun bizi yönlendiren etkinin Tanrı'dan olması onun felsefesinin en temel kabullerinden biridir. Hazzın tanımını yaptığı bir metinde şöyle ifade eder: "Bizi herhangi bir iyiliğe doğru eğinlendiren Tanrı'nın ta kendisinin yaptığı bir etki bıraktığı bir izlenimdir."⁵⁶ Etkinin, Tanrı'dan olmasının arkasında iki temel şey vardır: Bunlardan biri Tanrı ile ilgiliyken diğeri de insan ruhu ile ilgilidir. Onun görüşünde Tanrı, her şeyi kendisi için yaratandır ve her şeyin etkin ve fail sebebidir. Dolayısıyla insanların varlığının amacını, mutluluğunu ve hakikatin kendisini oluşturan genel iyiye doğru yönelmek de doğal olarak Tanrı'nın etkisiyle oluşur. Özel iyiler olan dünyevi şeylere doğru yönelmenin arkasında da genel iyiye doğru olan eğilim bulunduğu için hem genel iyiye hem de özel iyiye doğru yönelmenin, Tanrı'nın etkisiyle olduğu söylenebilir. Bu konuda insan ruhunun bizzat kendisinin bilfiil etkin olduğunu söylemek ise mümkün değildir. Nihayetinde Malebranche'a göre Kartezyen ruh-beden ayrımı bize ruhun hiçbir şekilde madde üzerinde etkin olmadığını öğretir. Ruh uzamlı olmadığı için "bedenden çıkıp gökleri dolaşmadığı için"⁵⁷ madde ile ilgili tam bir algısı olamayacağı gibi madde üzerinde bir etkisi de olamayacaktır. Ruhun tek başına özel iyi olarak düşünülen bir nesneye doğru gitmesi mümkün değildir. Bu nedenle Tanrı, insanın bu eğilimlerinin de doğrudan tek sebebidir. İnsan, kendi hareketlerinin gerçek sebebi olduğunu düşünse de aslında ilahi iradenin etkinliği altındadır. Ruhtaki bütün değişimler, ideler ya da kavramlar hepsi Tanrı'dan gelir. Bütün bunlar da Malebranche'ın okasyonalizmiyle uygun görünür.

Bu durumda iradenin yaptığı şey, Tanrı'dan gelen bu etki ya da izlenimi durdurmak değil onu ancak hoşuna gidecek bir yöne çevirmek olabilir.⁵⁸ Özgürlüğün de tam olarak bu olduğu yukarıda ifade edilmişti. Bu etkiyi çevirme ameliyesi bizi ikinci hususa getirir. Yani insan bu etki altında olsa da bu etkiyle vardığı iyiliğe rıza gösterip göstermeme gücüne sahiptir. Ancak Malebranche'da (ii) insanın bir özel iyiye rıza gösterme ya da göstermeme gücü pozitif bir güç değildir. Pozitif bir güç olmaması, rızanın eylemli bir şey olmadığı, herhangi bir değişimin sebebi olmadığı ve bir istekten öteye gitmediği anlamına gelir. Bunu 'Elucidation One'da şöyle belirtir: "Rıza göstermemiz ya da özel bir iyiyi algılamadaki inaktivitemiz gerçek ya da bizim açımızdan pozitif bir şey değildir. ... Tanrı bizde ruhumuzun dürtülerinin idelerinin ve duyularının belirlenmesinde gerçek ve pozitif olan her ne varsa onu üretir ve devam ettirir."⁵⁹ Bu bağlamda bir özel iyiye rıza gösterme ya da göstermeme, bir eylem ya da pozitif bir güç değilse insan bu durumda ne yapıyordur? Malebranche'a göre hiçbir şey yapmaz. O, şöyle ifade eder:

"Günah işlediğimizde ne yaparız? Hiçbir şey. Yanlış iyiyi severiz. Tanrı'nın bizde kaçınılmaz bir etkiyle yapmadığı sevgiyi. Gerçek iyiyi araştırmaktan vazgeçeriz ve Tanrı'nın bizde etkilediği dürtüyü hüsrana

⁵⁵ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 73-75; Peppers-Bates, *Malebranche*, 13-14.

⁵⁶ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 44; Malebranche, *Hakikatin Araştırılması VI*, 98.

⁵⁷ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması III*, 56. Peppers-Bates buna "yürüyen zihin" argümanı denildiğinden bahseder. Bkz. Peppers-Bates, *Malebranche*, 12.

⁵⁸ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması I*, 12.

⁵⁹ Malebranche, *Elucidations*, 548-550.

uğratarız. Yaptığımız tek şey durmak ve ara vermektir. Bu kesin olarak bir eylemle yapılan ancak tözlerimizdeki maddi hiçbir şeyi üretmeyen doğrudan bir eylemdir.”⁶⁰

Bu metinde anlaşıldığı üzere bir özel iyiye rıza göstermek bir eylem gibi görünse de tözlerde maddi hiçbir şey üretmeyen bir eylemdir. Yani “ruhun hareketsizliğinin, bedeninki gibi hiçbir kuvveti ve maddi etkisi yoktur.”⁶¹ Tek yapılan özel bir iyiye rıza göstermek ya da rıza göstermekten şüphe etmek olan bu durum, herhangi fiziksel bir gerçeklik ya da gerçek bir varlık üretmez.⁶² Böylece değişim ve eylemlerin tek sebebinin Tanrı olduğu okazyonalizm ile de çelişmez.

Rıza göstermek ya da göstermemek değişim içermeyen bir eylem olarak kabul edilince kişiyi rızaya götüren ya da rızadan şüphe ettiren dikkat ve araştırma için ne söylenebilir? Öyle görünüyor ki bunun rızadan daha etkin veya pozitif bir eylem olduğu düşünülebilir. Ancak Malebranche’ın felsefesinde böyle bir şey söylemek de mümkün değildir. Ona göre (iii) dikkat ve araştırma, elde edilen bilginin gerçek değil aracı (okasyonel) sebepleridir. Aracı sebep etkin değildir ve arkasında tek etkin varlık Tanrı’dır. Malebranche, “ruhun farklı isteklerinin bizim yaptığımız araştırmaların doğal ve aracı sebebi olduğunu” söyler.⁶³ Dikkat, aracı sebep olduğu için kendi dışında hiçbir şeye sebep olmaz. Ne gördüğü idelere ne de hissettiği duyumlara sebep olur. Sadece ruh, dikkatin kendi içsel durumunu meydana getirir. Dikkatin kendisi bir değişim meydana getirmez.⁶⁴

Buraya kadar ifade edilen bu üç husus, Malebranche’ın, *Hakikatin Araştırılması VI*’da birlikte ifade edilmiş gibidir. Söz konusu metinde o, şöyle der:

“Tanrı kendilerine ışık vermezse onlar hiçbir şeyi bilemezler. Tanrı kendilerini değişikliğe uğratmazsa onlar hiçbir şeyi duymazlar. Tanrı onları genel iyiliğe yahut kendisine doğru hareket ettirmezse onlar hiçbir şeyi isteyemezler. İtiraf edeyim ki onlar, Tanrı’nın kendilerine kendisi için vermekte olduğu intibai kendisinden başka nesnelere doğru yöneltip çevirebilirler. Fakat acaba buna güç denebilir mi, bunu bilmiyorum. Günah işleyebilmek bir güççe Augustinus’un bir yerde söylemiş olduğu üzere; Kadirîmutlakın günah işleyememesi bir güç olurdu.”⁶⁵

Bütün etkinin Tanrı’dan geldiği, insanın herhangi pozitif bir eylemi olmadan sadece bir tür istek şeklinde rıza gösterip göstermemesine gerçekten özgürlük denebilir mi? Burada Malebranche’ın yukarıdaki alıntıda söylediği gibi “buna güç denebilir mi bilmiyorum” demek hakkaniyetli gibi görünüyor. Özgürlüğü eylemden koparıp sadece içsel bir isteğe indirgemenin, her ne kadar Malebranche’ın okazyonalizmi, Tanrı’da görme görüşü ve ruh-beden ayrımı ile tutarlı gibi görünse de, özgürlüğün kendi doğasından çok şey götürdüğünü söylemek gerekir.

Sonuç

Bu makalede, Malebranche’ın felsefesinde insan özgürlüğünün mahiyeti ve dayandığı temeller incelenmiştir. Augustinus ve Descartes etkisinde şekillenen ruh ve beden ilişkisinin Malebranche’ın özgürlük anlayışının temelini oluşturduğu görülmüştür. Bunun yanında Malebranche’ın özgürlük anlayışı ile ilgili bazı hususların öne çıktığı söylenebilir.

İlk olarak Malebranche’da insan özgürlüğü, iradenin asıl yapması gereken doğal hareketini bozan bir şey olarak, günahla ilişkilendirilir. Bu durumda özgürlüğe doğal olanı, yapılması gereken şeyi yapmamak gibi olumsuz bir anlam yüklenir: “Genel iyiliğe olan eğilimi özel iyide durdurma gücü”. Bu yönüyle özgürlük aslında olmaması gereken bir şey olarak anlaşılabilir. Özgürlüğün bu şekilde

⁶⁰ Malebranche, *Elucidations*, 551. Burada insanın doğal olarak Tanrı’ya doğru bir eğilimi olduğunu ve aslında özgürlüğün Tanrı’ya doğru olan bu eğilimi dünyevi bir nesneye yöneltmek olduğunu düşünürsek özgürlüğün günahla ilişkisini ve burada neden günah olarak ifade edildiğini anlayabiliriz.

⁶¹ Malebranche, *Elucidations*, 551.

⁶² Nazif Muhtaroglu, “An Occasionalist Defence of Free Will”, *Classic Issues in Islamic Philosophy and Theology Today*, ed. A-T. Tymieniecka - Nazif Muhtaroglu (Dordrecht: Springer, 2010), 54. Muhtaroglu söz konusu bu çalışmasında Malebranche’ın eylemsiz özgürlüğünü kelimcilerin özgür irade görüşüyle karşılaştırır.

⁶³ Malebranche, *Treatise on Nature and Grace*, 153.

⁶⁴ Kremer, “Malebranche on Human Freedom”, 100.

⁶⁵ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması VI*, 98.

yorumlanmasının arka planında Hristiyanlıktaki düşüş ve Âdem peygamberin seçim yapması olduğu açıktır. Özgürlüğün bu olumsuz anlamının bir diğer sebebi ise insanın bilgisindeki eksiklik olduğu söylenebilir. Yani insan aslında bilemediği için tercih yapmaktadır. Her şeyi tam olarak bilebilseydik belki de tercih yapmaya gerek kalmayacaktı. İnsanın bu konudaki yetkinsizliği dikkat ve araştırmanın da sebebidir. Şöyle düşünebiliriz: Her şeyi bilen bir varlık hangisinin daha iyi olduğunu bilmek için bir araştırmaya ihtiyaç duymayacaktır. Ancak Malebranche'a göre insan; ne maddi tözleri ne de manevi hakikatleri tam olarak algılayabilen, her şeyin bilgisi kendisine Tanrı tarafından bahşedilen pasif bir varlıktır. Böyle bir varlığın genel iyiye doğru olan eğilimini bozması, günaha düşmesi ya da özgür olması mümkündür.

İkinci olarak Malebranche, Tanrı'ya doğru gitmeyi doğal bir eğilim olarak anladığı için tercih yapma ya da rıza göstermeyip araştırma sonucunda ortaya çıkan özgürlük, daha çok özel iyilerle ilgilidir. Bu yönüyle özgürlük her ne kadar özel iyide durma şeklinde tanımlanmışsa da aynı zamanda o, dikkat ve araştırmayla özel iyiye rıza göstermemektir. Yani dikkat ve araştırma ile günaha durmadan doğal eğilim olan genel iyiye doğru bir yönelim de mümkün olabilir. Bu nedenle özgürlüğü sadece olumsuzlamak tutarlı görünmemektedir.

Üçüncü olarak Malebranche'da özgürlük her ne kadar bir güç olarak isimlendirilse de bu gücün onun okasyonalizmine uygun bir şekilde yorumlandığı görülmüştür. Bu yorumda okasyonalizmde her şeyin gerçek sebebi sadece Tanrı olduğu için insanları genel ya da özel iyiye yönlendiren etkinin tamamen Tanrı'dan geldiği, insanların özel iyide durma gücünün herhangi bir değişim içeren pozitif bir eylem olmadığı ve son olarak da araştırma ve dikkatin ancak aracı bir sebep olduğu görülmüştür. Özgürlüğün bu şekilde yorumlanması Malebranche'ın kendi felsefesiyle tutarlı görünür. Fakat böyle bir özgürlüğün insan için yeterli olup olmadığı tartışılabilir. Öyle görünüyor ki Malebranche için özgürlük bir eylem özgürlüğünden öte insanda herhangi bir değişiklik içermeyen bir isteme özgürlüğüdür. Özgürlüğü felsefi olarak savunurken eylem ve isteme özgürlüğünden hangisini kabul etmek gerektiği, tartışmalı bir meseledir ancak Malebranche'ın kendisinin itiraf ettiği gibi buna bir güç de denilemeyebilir. Fakat onun felsefesinde Tanrı'nın konumu ve işlevi düşünüldüğünde anlaşılabilir ki bunun bir önemi yoktur. Bu makalede Malebranche'ın kendi felsefesine uygun bir şekilde, içinde eylem olmayan sadece isteme özgürlüğü olan bir özgürlük anlayışı geliştirdiği görülürken bunun; bütün nedensel gücün sadece Tanrı'ya ait olduğunu söyleyen felsefelerin kaçınılmaz olarak vardığı bir yer olduğu söylenebilir.

Son olarak bu çalışmada her ne kadar spesifik bir şekilde Malebranche'da özgürlüğün doğasına odaklanılsa da aslında özgürlüğün doğası hakkındaki genel çalışmalara bir katkı da amaçlanmıştır. Bu sayede, eylem özgürlüğü, isteme özgürlüğü gibi farklı özgürlük tasarımlarının, özgürlüğü kendisine araştırma konusu edinen ahlak felsefesi ve din felsefesi için önemli olduğu bu konuda farklı çalışmaların da yapılabileceği fark edilmiştir.

Kaynakça | References

- Augustinus. *İtiraflar*. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2010.
- Gilson, Etienne. *Ortaçağ Felsefesinin Ruhü*. çev. Şamil Öçal. İstanbul: Açılım Kitap, 2003.
- Katipoğlu, Hasan. "Malebranche'in Okkazyonalizm'inde Ahlâk Meselesi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15-50.
- Kremer, Elmar J. "Malebranche on Human Freedom". *The Cambridge Companion to Malebranche*. ed. Steven Nadler. 190-219. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. <https://doi.org/10.1017/CCOL0521622123.009>
- Malebranche, Nicolas. *Dialogues on Metaphysics and on Religion*. ed. Nicholas Jolley. çev. David Scott. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Malebranche, Nicolas. *Elucidations of the Search after Truth*. çev. Thomas M. Lennon. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Malebranche, Nicolas. *Hakikatin Araştırılması I*. çev. Miraç Katırcıoğlu. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1947.
- Malebranche, Nicolas. *Hakikatin Araştırılması III*. çev. Miraç Katırcıoğlu. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1950.
- Malebranche, Nicolas. *Hakikatin Araştırılması IV-V*. çev. Miraç Katırcıoğlu. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1950.
- Malebranche, Nicolas. *Hakikatin Araştırılması VI*. çev. Miraç Katırcıoğlu. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Malebranche, Nicolas. *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*. çev. Bedia Akarsu. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Malebranche, Nicolas. *The Search after Truth*. ed. Thomas M. Lennon - Paul J. Olscamp. Cambridge New York, 1997.
- Malebranche, Nicolas. *Treatise on Nature and Grace*. çev. Patrick Riley. Oxford: Clarendon Press, 1992.
- Muhtaroğlu, Nazif. "An Occasionalist Defence of Free Will". *Classic Issues in Islamic Philosophy and Theology Today*. ed. A-T. Tymieniecka - Nazif Muhtaroglu. 45-62. Dordrecht: Springer, 2010. https://doi.org/10.1007/978-90-481-3573-8_3
- Muhtaroğlu, Nazif. "Nicolas Malebranche". *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Yeniçağ Düşüncesi*. ed. Ahmet Erhan Şekerci - Bayram Ali Çetinkaya. 3/115-124. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Peppers-Bates, Susan. *Nicolas Malebranche: Freedom in an Occasionalist World*. New York: Continuum, 2009.
- Pyle, Andrew. *Malebranche*. London and New York: Routledge, 2003.
- Şahiner, Muharrem. *Malebranche'da Aranedencilik*. İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2006.
- Wurst, Matthew. *Free Will in Malebranche and Leibniz*. United States: University of Toronto, Doktora, 2019. <https://www.proquest.com/pqdtglobal/docview/2323127870/abstract/A94A81875DB14BCAPQ/1>
- "Kutsal Kitap". Erişim 22 Haziran 2023. <https://kutsalkitap.info.tr/>